

DEN TYSKA FYRAÅRSPLANENS PROBLEM

Av docent CARSTEN WELINDER, Lund

GENOM Versaillesfreden förlorade Tyskland bl. a. sina viktigaste järnmalmstillgångar, betydande koltillgångar och stora åkerbruksområden. Tysklands råvarusituation kan kortast karakteriseras med att man har underskott eller fullkomlig brist på alla såväl mineraliska som icke mineraliska råvaror, fränsett kol och kali. Akut blev råvarubristen dock först efter år 1933. Under inflationstiden var konsumtionen starkt nedpressad genom den ständiga prisstegringen, samtidigt som valutans depreciering uppmuntrade exporten. Åren 1924—29 mötte det tack vare den utländska upplåningen ingen svårighet att inköpa de behövlige råvarorna. Sedd emot den senare utvecklingen framstår 1920-talets högkonjunktur i Tyskland utan tvivel som konstlad, då den var beroende av en ständig kapitalimport. Den gjorde likväl den nya regimen den stora tjänsten att rationalisera landets industri, så att denna nu är den mest effektiva i Europa.

Under den förtroendekris, som inledde depressionen, upphörde den utländska långivningen. Den härigenom framkallade kreditåtstramningen och deflationen gav den tyska lågkonjunkturen dess exceptionella styrka. Brüning försök att genom nedsättning av löner och andra kostnader göra näringslivet räntabelt och stärka dess konkurrensförmåga gentemot utlandet bidrogo under rådande förhållanden blott till att ytterligare skärpa depressionen. Att man så länge fullföljde denna politik berodde bl. a. på att man ansåg, att Tysklands starka beroende av utländska råvaror ej gjorde en konjunkturförbättring möjlig, förrän den internationella konjunkturen och därigenom den tyska exporten förbättrades. Under den sista tiden av sin regering förberedde Brüning en måttlig inhemsk expansion, vilken han emellertid ej fick tillfälle att genomföra. Hans efterträdare, von Papen, sökte ernå en konjunkturförbättring dels med hjälp av offentliga arbeten, dels genom en rad åtgärder, som direkt avsågo att gynna den privata företagsamheten, såsom skattelättnader, s. k. Steuergutscheine och en reduktion av kostnaderna för socialförsäkringen. Medan dessa åtgärder främst gingo ut på att skapa förutsättningarna för ett uppsving inom den privata sektorn av folkhushållet, lade man efter »den nationella revolutionen» tyngdpunkten på den offentliga sektorn.

Högkonjunkturrens varaktighet.

Frågan, huru länge den nuvarande tyska högkonjunkturen skall kunna bestå, har livligt intresserat utlandet. Medan man i Tyskland

optimistiskt förklarar, att det tyska folkhushållet nu blivit »krisenfest» och pekar på att i motsats till andra länder högkonjunkturen i Tyskland ej visar några tecken till avmattning, är man i allmänhet på andra håll långt mera skeptisk. Man hänvisar till statsskuldens tillväxt, de alltmera komplicerade valutaförhållandena och de om krigstider påminnande regleringarna av produktion, konsumtion, efterfrågan på arbetskraft m. m., och man är ofta böjd att anse, att ett uppsving, som hålles vid makt med så »konstlade» medel, snart måste bryta samman. Utan tvivel äro dessa förutsägelser förhastade. De faktorer, det tyska uppsvinget bygger på, verka långt mindre konstlade, om man utgår från det tyska näringslivets speciella förutsättningar i stället för att på detta lägga den måttstock, man är van att begagna i fråga om ett »fritt» näringsliv. Summariskt uttryckt kan man säga, att, om man bortser från exporten, en högkonjunktur hålles vid makt, så länge investeringsverksamheten hålles uppe på en tillräckligt hög nivå. En privatekonomisk högkonjunktur bestämmes alltså av tillgången på sådana investeringsobjekt, som betraktas som räntabla.

I Tyskland ersättes den privata investeringen av statlig. Den senare är i motsats till den förra ej bunden av räntabilitetshänsyn. Att er-hålla den nödiga krediten erbjuder ej större svårigheter, då stigande penninginkomst i förening med konsumtionsbegränsande åtgärder ökat sparandet. Kreditanstalterna äro tvingade att ställa sparmedlen till statens förfogande. Denna förfogar därjämte över riksbanken. I själva verket torde sparandet i Tyskland ha mindre betydelse i egen-skap av utbud på kredit, än därigenom att det genom att inskränka konsumtionen frigör produktionsfaktorer för offentliga ändamål samt lättar trycket på betalningsbalansen. Så länge penninginkomsten och därigenom skatteunderlaget växer, behöver ej den ökade räntebördan medföra så stora bekymmer, särskilt som de relativt höga räntesat-serna, 4,5 %, medgiva ytterligare konverteringar. Den redovisade lång- och kortfristiga statsskulden har vuxit med ungefär femton milliarder Rm. vilket under rådande förhållanden måste anses relativt litet. Där-jämte komma ej redovisade belopp, för vilka formellt olika kassor stå som låntagare. Om dessas storlek ha fantastiska uppgifter publi-cerats, framför allt för att påvisa den våldsamma upprustningen. En blick på bankstatistiken gör det dock sannolikt, att den oredovisade skuldökningen måste väsentligt understiga den redovisade.

Då skatteinkomsterna för stat och kommun 1932—1937 vuxit från 10,3 till 18,4 milliarder Rm., samtidigt som t. ex. utgifterna för de arbetslösa successivt minskats, har staten haft möjlighet att finansiera upprust-ningen m. m. utan att behöva tillgripa en alltför stor dold upplåning. De stigande skatteinkomsterna bero i regel ej på direkta tariffhöj-ningar, ehuru indirekta sådana ägt rum därigenom att man inskränkt rätten till kostnadsavdrag och skattebefrielser, utan på skatteunder-lagets ökning.

En självklar gräns för ett uppsving följer av knappheten på arbets-kraft. Denna gräns synes man snart ha uppnått i Tyskland, fast man

gör energiska försök att tänja ut den genom att överföra arbetskraft från mindre till mera nödvändiga näringsgrenar. Rekan dessförinnan kan betalningsbalansen bromsa uppsvinget genom att detta medför en ökad import. Denna gräns, av vilken vi i Sverige ej haft någon kännning, är för Tysklands del det svåraste hindret för att vidmakthålla den nuvarande högkonjunkturen. Orsaken är dels landets ovan påpekade brist på råvaror, dels ock den utländska skuldsättningen.

Införlivningen av Österrike och Sudetenland har i detta hänseende knappast förbättrat Tysklands ställning. Österrike har överskott på järn, trä och mejeriprodukter, vilket Tyskland har stort behov av, men underskott på t. ex. spannmål. Sudetenland har överskott på bl. a. trä och brunkol men underskott på livsmedel. Dess industrier äro framför allt exportindustrier, som endast med största svårighet kunna finna avsättning för sina produkter. Att de i framtiden skola förskaffa Tyskland något större belopp utländsk valuta förefaller osannolikt. Härtill kommer att man nu genom import måste tillgodose ytterligare bortåt tio millioner människors behov av t. ex. kolonialvaror och textila råvaror. Ej heller kan man vänta sig, att Tysklands energiska handelsoffensiv på Balkan skall omedelbart lösa dess råvaruproblem. Stora tyska investeringar i Balkanländerna bliva nödvändiga, vilka komma att hårt fresta på betalningsbalansen.

Under den första tiden var icke råvaruproblemet särskilt besvärande. Produktionen hade ännu ej uppnått sin nuvarande höjd, och under depressionen hade samlats betydande lager av råvaror. Hade den allmänna förbättringen av konjunkturläget i världen medfört ett återställande av den fria handeln, är det väl ej otänkbart, att den tyska exporten utan större svårighet kunnat anskaffa den behövliga utländska valutan. De under depressionen införda handelsbarriärerna förblevo emellertid och ha av politiska skäl vållat särskilt den tyska exporten hinder, framför allt i U. S. A. och Ryssland. De tyska importrestriktionerna, vilka i och för sig voro nödvändiga, försvårade ytterligare exporten. Vi skola här ej gå in på Tysklands försök att upparbeta sin export, dess kolonialkrav, valutapolitik eller jordbrukspolitik, utan begränsa oss till att behandla de försök, som gjorts att ersätta utländska råvaror med inhemska, d. v. s. fyraårsplanen.

Fyraårsplanen har givetvis ej blott rent handelspolitiska sidor. Att den spelar en viktig roll för Tysklands krigsberedskap är bekant. På grund av bristande militär sakkunskap komma vi ej att upptaga denna sida av fyraårsplanen till behandling. Att man t. ex. inom vissa industrier uppbygger en produktionskapacitet, som man blott kan få användning för i ett krig, är obestridligt, ehuru ej något för Tyskland enastående. Det är dock överdrift att tillskriva upprustningen huvudansvaret för Tysklands valutasvårigheter. Även om produktionsökningen i större utsträckning än nu är fallet inriktats på att bygga maskiner och bostadshus i stället för kanoner och forts, hade samma problem inställt sig, då ett konjunkturuppsving under alla förhållanden ökat importbehovet. Så länge ingen utväg kan an-

Den tyska fyraårsplanens problem

visas att öka exporten, äro den sorts åtgärder som nu vidtagas, så gott som ofrånkomliga, om man ej vill på grund av valutavårigheter för all framtid avstå från att utnyttja landets fulla produktionskraft.

Jämte fyraårsplanen företages i Tyskland en rad kapitalinvesteringar, såsom upprustningen, riksautobanorna och de arbeten, som äro nödvändiga för att inlemma Österrike och Sudetenland i det gamla Tyskland. Att under sådana förhållanden andra uppgifter måste åsidosättas är självklart. Huruvida man härvid gör det bästa valet, är en värderingsfråga, som det här ej finnes anledning att gå in på.

Produktion, levnadsstandard och löner.

Utvecklingen av total industriproduktion, produktion av investerings- och av konsumtionsvaror sedan 1929 framgår av nedanstående siffror:

	1929	1932	1937
Total produktion	100	53	117
Investeringsvaror	100	34	124
Konsumtionsvaror	100	76	105

Typiskt för en högkonjunktur är att investeringen växer starkare än konsumtionen. Den nuvarande högkonjunkturen i Tyskland kännetecknas dock av en exceptionell ökning av investeringen, medan konsumtionen är ungefär densamma som 1928—29. Ökningen av investeringsvolymen i jämförelse med 1929 härrör uteslutande från den offentliga investeringsverksamheten och fyraårsplanen. Så motsvarar t. ex. bostadsbyggandet icke den starkt ökade efterfrågan på bostäder. Här finnes ett problem, som motverkar effekten av de befolkningspolitiska åtgärderna. 1929 inrättades 339,000 våningar, 1932 159,000 och 1937 340,000.¹ Trots att efterfrågan, t. ex. på grund av den stora omflyttningen, är långt större än 1929, har man alltså först nyligen kommit upp till samma byggnadsvolym. Genom hyresreglering söker man förhindra en hyresstegring. I första hand förbjöd man hyresvärdarna att utan särskilt tillstånd företaga en hyreshöjning. För närvarande pågår en allmän skälighetsprövning av de existerande hyrorna.

Så länge man önskar taga en så stor del av landets produktionskapacitet och dess importförmåga i anspråk för investeringar och rustningar, blir det en ofrånkomlig konsekvens, att konsumtionen inskränkes. Konsumtionen av utländska varor inskränkes som följd av importregleringen. Den inhemska konsumtionen inskränkes genom den höga beskattningen, inskränkningarna i aktiebolagens rätt att utdela sina vinster, den låga lönenivån samt ransoneringen av vissa varor. Därtill kommer en allmän motvilja mot ett alltför tydligt exponerande av en god ekonomisk ställning.

Frågan, huru det tyska folkets levnadsstandard ställer sig under den nya regimen, är en av de för denna mest kritiska. Icke ens den

¹ Inklusive genom om- och tillbyggnader erhållna våningar.

skickligaste propaganda eller det mest energiska vädjande till nationalstoltheten och känsla av solidaritet med staten torde i längden komma att hjälpa, om man ej kan giva folkets flertal en dräglig levnadsstandard. Som ett indicium på att missnöje härskar, torde man kunna betrakta de skärpta åtgärderna mot judarna, som åter få spela sin gamla roll av syndabockar. Mest brännande är givetvis frågan om arbetslönerna. Men även de, som ha goda inkomster, irriteras av bristen på än den ena än den andra varan. Många försök ha gjorts att jämföra tyska folkets nuvarande och tidigare levnadsstandard. Dylika försök ha dock ett ganska begränsat värde. En jämförelse med år 1932 ställer sig alltför förmånlig för den nuvarande regimen, då lågkonjunkturen tack vare särskilda förhållanden var så svår, att varje styrelseform kunnat uppvisa en avsevärd förbättring. En jämförelse med den föregående högkonjunkturs toppunkt, d. v. s. åren 1928—29, blir även missvisande, då det dåvarande välståndet delvis bekostades av utlandet. Här nedan skola några jämförelsesiffror anföras:

	1928	1932	1937
Nationalinkomst i milliarder Rm. av 1928 års köpkraft	75,4	56,8	86,0
Nationalinkomst per capita i Rm. av 1928 års köpkraft	1,185	875	1,268
Detaljhandelsomsättning i milliarder Rm	36,3	22,7	30,9
	1929	1932	1937
Konsumtion per capita av:			
kött kg.	44,9	42,1	45,9
smör »	8,0	7,5	8,9
socker »	23,4	20,2	24,0
kaffe »	2,0	1,6	2,1
öl »	88,6	51,4	62,9

Av ovanstående tabell framgår att nationalinkomsten per capita, räknad i 1928 års penningvärde, numera överskridit 1928 års siffra, som var maximum för det föregående uppsvinget. Värdet av en dylik siffra är dock ej stort, då den vilar på ett levnadskostnadsindex, som är föga tillförlitligt på grund av bl. a. kvalitetsförändringar och därför ej har mycken mening som en måttstock på inkomsten i dess helhet. Genom reduktionen enligt levnadskostnadsindex tages varken hänsyn till skattestegringar eller till bidragen till Winterhilfe m. m., vilka i realiteten ofta ha karaktären av en beskattning. Ett mått på konsumtionens utveckling är omsättningen i detaljaffärerna. Även om man räknar med att livsmedel sedan 1932 stigit med 10 och kläder med 20 % i pris, visa dessa siffror en stark konsumtionsstegring sedan 1932. Om man tager hänsyn till prisutvecklingen, tyder siffran för 1928 på att konsumtionen då var ungefär densamma som 1937. Ett par stickprov ha angivits för den kvantitativa konsumtionens utveckling 1929—37. En granskning av flera siffror av samma slag gör det sanno-

likt, att tyska folkets levnadsstandard nu är ungefär densamma som vid föregående högkonjunkturons topp, måhända något lägre om hänsyn toges till kvalitetsförsämringar.

Löneutvecklingen kan tecknas med följande tabell:

	1929	1932	1937
Reell timlön	100	96	97
Reell veckolön	100	85	99
Levnadskostnader	100	78	81

Kunde man giva ovanstående siffror över löneutvecklingen vitsord, skulle denna ej vara särdeles ogynnsam. Jämförelsen mellan 1932 och 1937 är här mest av intresse, då siffran för 1928 ligger för långt tillbaka i tiden för att vara fullt jämförbar med den för år 1937. Vi finna att timlönen, i överensstämmelse med det officiella programmet, varit oförändrad sedan år 1932. Veckolönen har förbättrats, när korttidsarbetet bortfallit. Dessa siffror bygga dock på att levnadskostnaderna blott skulle ha ökats med tre enheter. Trots att bostadskostnaderna blivit oförändrade, kan man antaga, att levnadskostnaderna för arbetare stigit mer än vad levnadskostnadsindex angiver. Tack vare arbetslöshetens försvinnande har arbetareklassen som helhet dock fått del av den allmänna välståndsstegringen. Denna del har fallit mycket ojämnt. Fördelaktigast har utvecklingen varit för de f. d. arbetslösa, medan kommunalanställda m. fl. arbetare i de högre löneklasserna fått vidkännas lönereduceringar. Under den senaste tiden har det framträtt en tendens till lönestegringar för kvalificerad arbetskraft, varpå det råder stor knapphet. Denna stegring söker man likväl förhindra. I stället planerar man löneförbättringar för landsbygdens arbetskraft för att motverka flykten från landsbygden.

När man talar om arbetarnas ställning, får man dock taga hänsyn till de visserligen ej mätbara faktorer, som utgöres av de säkrare anställningsvillkoren, den förlängda semestern, det ökade sociala anseendet och de förmåner, som arbetarna erbjudas genom Kraft durch Freude. Till någon del är väl den senare organisationens propaganda att förlikna vid Sovjets rekreationshem på Krim. Dess semesterkryssningar och arbetarebadorter kunna ju blott komma en ringa bråkdel av Tysklands arbetare till godo. Men den giver dock arbetareklassen en möjlighet att göra resor, besöka teaterföreställningar etc., som denna förut ej ägt, och minskar på detta sätt i någon mån skillnaden mellan arbetare- och medelklassens levnadsstil.

Fyraårsplanen, dess viktigaste uppgifter och hittillsvarande resultat.¹

Då fyraårsplanen först proklamerades, mottogs den i utlandet med stor skepsis. Man bestred ej den rent tekniska möjligheten att inom

¹ Utom till den officiella statistiken och rapporter från Inst. f. Konjunkturf. kan hänvisas till en specialpubl., »Der Vierjahresplan». Sedan denna uppsats skrivits har Gerbard Mackenroth i decemberhäftet av Jahrb. f. Nationalökonomie und

Tyskland i begränsad omfattning framställa de utlovade råvarorna, men man trodde varken att produktionen skulle bli tillräckligt stor för att få praktisk betydelse eller att den skulle bli ur privatekonomisk synpunkt räntabel. Några uppgifter om de resultat, man ernått eller räknar med att uppnå, kunna därför vara av intresse.

Det av fyraårsplanens resultat, utlänningen lättast märker, äro die Zellstoffe: Zellwolle, Zellbaumwolle, Vistra etc. Man framställer numera surrogat för linne- och bomullstyger, som i fråga om kvalitet äro fullt jämförbara med den naturliga varan, och ej heller ställa sig dyrare i pris samt därför redan blivit populära. I fråga om ylletyger har man lyckats sämre. De nya tygerna äro dyra, och även om de blandas med ylle anses deras kvalitet ej god. År 1937 framställdes 37 % av Tysklands behov av råvaror för beklädnadsindustrien genom inhemsk produktion — härav kommo 7 % på reproduktion av begagnad vara samt ytterligare en del på den inhemska linodlingen, som är föremål för livlig uppmuntran. Tager man hänsyn till hela behovet av textila råvaror, sjunker siffran till 22 %. En mängd nya företag äro planerade eller under byggnad. Här som på så många andra områden är det I. G. Farben, som går i spetsen. Då konsumtionen av textilvaror ökats, har man ej kunnat vinna någon lättnad i importen. Som råvara användes först barrträd. Som följd av bristen på dessa har man börjat övergå till bokträd och planerar även att uppföra en fabriksbyggnad, som skall bearbeta halm. Man planerar även att plantera sidorna och mittbarriären av riksautobanorna med ginst.

I fråga om trä kommer en speciell svårighet med fyraårsplanen till synes, nämligen att man, så länge brist på praktiskt taget alla råvaror råder, ej vinner självförsörjning blott genom att ersätta en vara med en annan. En råvara kan visserligen vara billigare i inköp än en annan, men ur försvarspolitisk synpunkt är detta ej av avgörande betydelse. Trots förvärvet av Österrike och Sudetenland har Tyskland underskott på trä, vilket är särskilt allvarligt, då fyraårsplanen i hög grad bygger på denna råvara. Sålunda erhåller man kreatursfoder genom att försockra trä, och genom ytterligare bearbetning har man möjlighet att erhålla vanligt socker. Otänkbart är ej, att här öppnar sig en möjlighet att i hög grad öka Tysklands förmåga att självt försörja sig med livsmedel. Som förhållandet nu är, söker man minska träbristen genom att tillgripa halm, t. ex. för pappersberedningen. Då lantbruket klagat över att det behöver halmen för att strö under kreaturen, hänvisar man det till att använda torv, vilket i sin ordning behövs för andra ändamål etc.¹

Det är svårt att erhålla exakta uppgifter om graden av självförsörjning i fråga om motorbränsle. Man måste härvid taga hänsyn ej blott till förbrukningen av bensen, bensol, motorsprit, dieselolja o. dyl. utan även till användningen av fasta och gasformiga motorbränslen.

Statistik givit en utförlig översikt över fyraårsplanens resultat, där bl. a. uppgift lämnas om de viktigaste företag, som beröras av denna.

¹ Som ett kuriosum kan nämnas, att man gör möbler av torvmull.

Den tyska produktionen av petroleum, som livligt uppmuntras, omfattade 1932 230 och 1937 451,000 ton. Detta användes främst till smörjoljor. Tack vare produktionen av bensol och motorsprit kunde Tyskland redan 1932 genom inhemsk produktion tillgodose omkring en tredjedel av behovet av lätta motorbränslen. Denna siffra har nu stigit till c:a 65 %. Tillverkningen av motorsprit nedlägges nu. Tager man även hänsyn till det tunga motorbränslet, sjunker siffran till c:a 45 %.

Det väsentliga i fyraårsplanen är som bekant tillverkningen av syntetisk bensin. År 1937 framställdes bortåt 40 % av den totala bensinförbrukningen eller c:a 850,000 ton på syntetisk väg. Som följd härav lyckades man för första gången ernå en minskning i bensinimporten. Den syntetiska bensinen utvinnes av sten- och brunkol, varav Tyskland har tillräckligt. Även om Tyskland täckte hela sitt behov genom inhemsk produktion, skulle detta blott nödvändiggöra ett obetydligt tillskott till kolbrytningen (enligt en uppgift 7%).¹ Då produktionsapparaten ännu blott till en del är utbyggd, hoppas man, trots att förbrukningen stiger att tämligen snart kunna täcka hela sitt behov medelst inhemsk produktion. Härigenom är dock ej mineraloljeproblemet löst, då mineraloljor användas för en mängd andra ändamål, t. ex. som bränsle. Hittills har man ej lyckats ernå någon minskning i det totala importbehovet.

Mindre gynnsamma ställa sig kostnaderna. Bensinen kostar för närvarande omkring 40 Rpf. per liter, varav hälften utgöres av tull — inkomsterna av denna användas till riksautobanorna — och den andra hälften av inköps-, transport- och distributionskostnader. Den syntetiska bensinen, Leunabensinen, vars kvalitet är fullt jämförbar med den naturliga, kan endast bliva konkurrenskraftig med denna genom att den emot tullen svarande accisen är nedsatt till 10 Rpf. Att man dock ser optimistiskt på situationen framgår av den iver, varmed man uppmuntrar motorismen. Det påstås, att det låga priset på den nya »folkvagnen», 990 Rm., delvis skulle bero på att staten räknar med att på bensinförsäljningen taga igen, vad den förlorar på bilfabrikationen.

Ännu mindre fördelaktiga ställa sig kostnaderna för tillverkningen av det syntetiska Buna-gummit, som erhålles av kol och kalk. Om produktionen härav är intet bekant, men att den ej kan vara särskilt stor, framgår av att importen kvantitativt sett mer än fördubblats sedan 1932. Enligt senaste uppgifter räknar man med att snart kunna täcka en tredjedel av behovet. Ungefär halva priset för en bilring utgöres av en gummitull, vars inkomster användas till att utbygga den inhemska produktionen. Detta antyder, att det syntetiska gummit för närvarande torde ställa sig långt dyrare i tillverkning än det naturliga och på teknikens nuvarande ståndpunkt främst får betydelse under ett krig.

Ännu större militär betydelse tillkommer försöken att utnyttja de

¹ Mackenroth, a. a.

lågprocentiga järnmalmerna, varav Tyskland har nästan obegränsade tillgångar. Genom Versaillesfreden förlorade Tyskland tre fjärdedelar av sin järnmalsproduktion. Österrike äger, jämte stora mängder lågprocentig malm i Steiermark, även högprocentig malm. Tillgången på den senare är dock begränsad — det hittills kända förrådet lär ej uppgå till mer än 200 millioner ton. Det är framför allt i fråga om metaller, som »Kampf dem Verderb» inriktar sig på att spara råvaror och låta det en gång använda åter dragas in i cirkulationen. Den betydelse, Tysklands råvarubehov äger för dess spanska politik, är allmänt känd. Man hyser också förhoppningar att med tillhjälp av tyskt kapital kunna utnyttja Jugoslaviens rika malmtillgångar. Tidigare har det ansetts alltför dyrbart att bearbeta de tyska lågprocentiga järnmalmerna, då de äro sura i stället för basiska. Men saken kom i ett annat ljus, sedan i Tyskland en ny metod utexperimenterats, som första gången togs i praktiskt bruk i England.

För att utnyttja de lågprocentiga malmerna bildades Hermann Göringverken. Gruvor och ugnar anlades i Salzgitter i Harz samt planerades i Franken. Efter »Anschluss» ändrade man sina planer beträffande Franken och har i stället börjat uppföra anläggningar i Linz, vilka skola utnyttja Österrikes lågprocentiga järnmalm. På grund av malmernas ringa procenthalt har man till en del fått frånga den gamla regeln, »att järnet söker sig till kolen och ej kolen sig till järnet». Sålunda drager man till Salzgitter en sidokanal till Mittel-landkanal. På denna är det meningen att transportera kol från Ruhr för den malm, som skall smältas på platsen, samt som returfrakt föra den övriga malmen till Ruhr. Vad kostnaderna beträffar, lovar man Ruhrindustrierna, att den nya tyska malmen ej skall ställa sig dyrare än den svenska. Detta är emellertid en förutsättning för att man skall vinna industriens medverkan och säger ej mycket om produktionens räntabilitet. För verken i Linz blir tydligen Rhen—Donaukanalen av största betydelse. Vilket jätteföretag det är frågan om, förstår man av att redan före »Anschluss» planerade man vid Hermann Göringverken en produktion av 21 millioner ton malm. Även om man kunnat uppnå denna kvantitet, hade detta dock ej varit nog för att tillgodose Tysklands malmbehov.

Järntillverkningen belyses av följande siffror:

	1929	1932	1937
Järnmalsproduktion, brutto	6,374	1,340	9,732
» , räknad i järn	2,080	443	2,759
Tackjärnsproduktion	13,240	3,932	15,958

Av ovanstående siffror framgår, hurusom importbehovet ständigt vuxit. 1937 importerades 20,6 millioner ton järnmalm. Bruttokvantiteten motsvarar alltså den kvantitet, man planerat bryta vid Hermann Göringverken, men då dessas järnmalm är av lägre procenthalt än den importerade malmen, skulle en brytning av ungefär 30 millioner ton bliva nödvändig för att helt ersätta importen. Redan möjligheten att tillgodogöra sig skrot gör varje exaktare beräkning omöjlig. Den

aktuella produktionen i Österrike är i detta sammanhang utan praktisk betydelse. 1937 bröts där 672,000 ton malm (beräknat enligt järnhalten) samt producerades 389,000 ton tackjärn. Man har alltså här en mycket svår uppgift att lösa.

För närvarande producerar Tyskland aluminium med tillhjälp av importerad bauxit. För att minska aluminiumbehovet har man t. ex. inom flygmaskinsindustrien sökt återgå till att använda stål. Om de pågående försöken att utvinna aluminium ur inhemska lera lyckas, skulle Tyskland på detta område helt kunna göra sig oberoende av utlandet.

Härmed äro fyraårsplanens viktigaste uppgifter berörda. På en mängd andra områden har man kommit till mer eller mindre betydelsefulla resultat: man ersätter metall med konstharter, gör skor av fiskskinn, kakao av malt etc. På vissa områden har man utvunnit produkter, som t. o. m. äro billigare än de förut använda. Till en del kan detta väl förklaras av att de utvinnas som biprodukter vid produktionen av t. ex. bensin och därför ej behöva belastas med någon större del av producenternas fasta kostnader.

Sammanfattningsvis kan sägas att fyraårsplanens hittillsvarande resultat ur teknisk synpunkt förefalla lekmanen imponerande, särskilt om hänsyn tages till att de uppnåtts efter blott två år. Att man redan gjort och i framtiden kommer att göra än större besparingar i fråga om importbehovet är säkert. Å andra sidan måste man räkna med att behovet av råvaror växer t. ex. genom den fortsatta motoriseringen. Tanken att rent bokstavligen göra Tyskland oberoende av utlandet i fråga om råvaror är givetvis omöjlig att ens tillnärmelsevis realisera. Även om man stundom inom den populära propagandan framställer detta som det yttersta målet, ha dock alla sakkunniga kretsar klart för sig att det är en utopi. Vad man verkligen eftersträvar är dels att i fall av krig göra Tyskland motståndskraftigt emot en blockad, dels ock att giva det större ekonomisk rörelsefrihet genom att minska behovet att importera vissa varor. Denna strävan behöver ej med nödvändighet innebära ett angrepp mot den internationella handeln. Tyskland är ej autarktiskt inställt i den meningen, att man söker ekonomiskt helt avsnöra sig från utlandet. Man har klart för sig, att man måste importera, och för att kunna göra detta söker man — måhända med mera energiska medel än något annat land — att främja sin export. På lång sikt blir det nödvändigt att höja den nuvarande levnadsstandarden. Därigenom tvingas Tyskland att ersätta den minskning i importen av t. ex. olja, gummi och järnmalm, som man räknar med att uppnå, med en ökad import av konsumtionsvaror och råvaror för dessa.

Ett särskilt problem erbjuda de kostnader, vartill de nya varorna produceras. Det rent privatekonomiska räntabilitetsbegreppet är intet avgörande kriterium på ekonomi i ett samhälle, där löner, priser m. m. bestämmas av staten. Ser man till världshushållningen i dess helhet, kan man visserligen säga, att det är mest fördelaktigt, att produktionen av varje vara koncentreras till de områden, där de bästa »na-

turliga» förutsättningarna finnas. Ur denna synpunkt är fyraårsplanen tydligen i stort sett ett misstag, även om t. ex. de erfarenheter, som göras i fråga om produktionen av syntetisk bensin, bli av betydelse för hela mänskligheten den dag, petroleumkällorna sina. Man kan säga, att fyraårsplanen till sina yttersta konsekvenser driver det brott emot frihandelsgrundsatsen, vilket varje europeiskt industriland varit nödsakat att i större eller mindre utsträckning begå, sedan de stora råvaruproducenterna, som Ryssland och de övriga världsdelarna, börjat bygga upp egna industrier och fördenskull försvårat Europas export av industriprodukter. Men härmed har också framhållits, huru långt man numera avlägsnat sig från den klassiska frihandelstankens förutsättningar.

Vad särskilt Tyskland beträffar, kan man visserligen säga, att föredrager man en dyrare inhemsk råvara framför en billigare utländsk, giver man produktionen en oekonomisk inriktning. Genom en mindre uppoffring av produktionsfaktorer, än som erfordras för att framställa varan inom landet, skulle man kunna tillverka andra industriprodukter, med vilkas hjälp man kunde byta till sig den från utlandet. Men man förbiser då, att det för närvarande är svårt att peka på någon möjlighet för Tyskland att väsentligt driva upp sin export, som det ej redan försöker utnyttja. Så länge någon sådan möjlighet ej förefinnes, tjänar det föga att tala om huru förhållandena borde vara anordnade. Det har i så fall ej mycken mening att räkna ut till vilka priser olika råvaror kunnat inköpas på världsmarknaden och jämföra dessa med tillverkningskostnaderna eller de priser, konsumenterna få betala. Att importvarorna vid en sådan jämförelse ställa sig billigare än de inhemska råvarorna beror ju till stor del på att den tyska valutan officiellt har en kurs, som ej på något sätt motsvarar dess inhemska köpkraft och därför endast kan upprätthållas med tillhjälp av stränga importrestriktioner. Gåve man handeln fri, skulle följden omedelbart bliva en devaluering av valutan, och efter denna skulle kostnadsskillnaden mellan in- och utländska råvaror ej längre vara så stor som nu. Man kan ej på en gång anklaga Tyskland för att genom dumping forcera fram en oekonomisk export och för en oekonomisk autarki. Dessutom ha redan så pass stora tekniska framsteg gjorts, att man ej vet, vilka kostnadsbesparingar den fortsatta utvecklingen kan medföra.

Fyraårsplanens finansiering.

Den ur ekonomisk synpunkt mest intressanta fråga, som rör fyraårsplanen, är sättet för dess finansiering. Man har här sökt skapa nya former för samarbetet mellan staten och enskilda företagare, som, även om de ej äro helt nya, aldrig förut tillämpats i denna omfattning. Statens direkta bidrag äro ringa, om man fränser några visserligen mycket betydande undantag, såsom de ovannämnda Buna-verken och Hermann Göringverken. De förra finansieras som nämnts genom gummitullen. De senares aktiekapital uppgår till 405 millioner Rm.,

varav de järnförbrukande företagen förmåtts att teckna 130 millioner Rm. preferensaktier utan rösträtt, medan staten tecknat nio tiondelar av stamaktierna. I realiteten är det alltså här frågan om ett statsföretag.

För övriga företag, som tillkomma tack vare fyraårsplanen, har principen varit, att de skola finansieras av de tidigare existerande företag, som närmast ha intresse av dem. De bensinproducerande Leunaverkens aktiekapital har sålunda tecknats av kolproducenterna, som här få en ny kund. De företag, som producera Zellstoff, finansieras genom regionala sammanslutningar av textilfabrikerna etc. Statens uppgift består i att taga initiativet, lämna bidrag till experiment och forskning, tillskjuta fyllnadsbelopp, där de enskildas resurser äro otillräckliga o. dyl. I största möjliga utsträckning har man sökt ernå en frivillig medverkan från företagarnas sida. I många fall ha dessa själva på grund av de ständiga importsvårigheterna tagit initiativet till att utexperimentera nya tillverkningsmetoder.

För att göra företagen villiga att företaga de erforderliga investeringarna tecknar staten i vissa fall kontrakt med dem, däri den garanterar företagaren att avsättning av hans produkter skall vinnas till bestämda priser samt att kostnaderna ej skola stiga. Genom det sistnämnda binder man tydligen arbetslönerna vid deras nuvarande höjd. Staten övertager alltså risken för att produkterna ej skola bli sålda, för konjunkturväxlingar etc., medan de enskilda företagen blott bliva producenter. Den drivkraft till ekonomiska framsteg, som ligger i fri konkurrens, minskas ytterligare genom att producenterna sammanslutas till karteller samt skola lämna varandra tillgång till sina patent och fabriktionshemligheter.

Härmed är ej sagt, att det rent privatekonomiska intresset av förbättringar och rationaliseringar i produktionen skulle vara helt avkopplat. Fortfarande konkurrera olika fabrikat, t. ex. av Zellstoff, på marknaden. Inom ramen av de slutna kontrakten komma kostnadsbesparingarna företagen till godo, ehuru han riskerar, att en förbättrad räntabilitet försämrar hans villkor, när kontraktet skall förnyas. Vi stå här ehuru i långt större skala inför problem, jämförliga med dem som uppstå, när det gäller att uppgöra koncessionsavtal med en enskild företagare om leverans av gas eller elektricitet inom en stad.

Ett gott tecken för fyraårsplanens framgång är den utsträckning, i vilken den lyckats taga patriotismen, forskarivern och yrkesstoltheten i sin tjänst. Även i tyska tidningar ser man dock varningar mot att alltför mycket utbyta den fria företagsamheten och den egna risken emot ett system, där envar är inordnad i sitt bestämda fack med bestämda produktionsuppgifter, kostnader och avsättningsmöjligheter. Den som fått rätt att anlägga en fabrik eller importera en råvara, får lätt en monopolställning. En stor byråkratisk apparat har vuxit upp, och det klagas över att det viktigaste för en industriledare numera är att vara en skicklig jurist, så att han har möjlighet att finna rätt i den ständigt växande mängden av lagar och bestämmelser.

När det gäller att anskaffa det för en investering erforderliga kapi-

talet, stå i regel de vanliga utvägarna, d. v. s. banklån, aktie- och obligationsemissioner, ej till buds. De första åren av den nya ekonomiska politiken kännetecknades av en kraftig kreditexpansion. När en dylik uppnått en viss punkt, kan den ej gå vidare utan att hota betalningsbalansen samt antingen leda till starka prisstegringar, eller, om man genom maximipris vill hindra dessa, nödvändiggöra ransoneringsåtgärder. Gränsen bestämmes av i vad mån de genom kreditutvidgningen ökade inkomsterna öka importen, om de sparas, samt i vad mån man genom att taga lediga produktionsfaktorer i anspråk kan öka produktionen i takt med den stigande efterfrågan. I Tyskland är denna gräns nu uppnådd. Ett tydligt tecken härpå är bristen på arbetskraft. Den klassiska ekonomiens alternativ mellan att avstå från nutida eller från framtida behovstillfredsställelse har alltså för Tysklands del återfått sin aktualitet. Vill man avstå från ytterligare kreditexpansion, bör efterfrågan å kredit ej överstiga vad man något obestämt plägar benämna »verkligt sparande» plus avskrivningsbelopp, som ej motsvaras av investeringar. De konsumtionsinskränkande åtgärderna ha som nämnts ökat sparandet. För att öka skillnaden mellan avskrivningar och investeringar ha en rad konsumtionsindustrier direkt förbjudits att göra investeringar och även övrig investeringsverksamhet strängt reglerats. Den uppmuntran, som tidigare gavs nyinvesteringar inom industrien i form av skattelättnader, har också avskaffats. De produktionsfaktorer, som på detta sätt frigöras, behöver emellertid staten för sina behov. Kapitalmarknaden är därför främst reserverad för statens och kommunernas obligationslån och endast mindre belopp av industripapper få emitteras.

De industrier, som anses vara intresserade av fyraårsplanen och alltså äläggas att medverka i denna, få därför främst finansiera de enligt denna erforderliga nyanläggningarna med sina nettovinster. Staten upptager med andra ord i realiteten ett mer eller mindre frivilligt lån ur industriens nettovinster. En förutsättning för att dessa skola uppnå den härför erforderliga storleken är, att arbetslönerna ej tillåtas stiga. Man kan alltså säga, att fyraårsplanen främst finansieras genom inskränkningar i aktieägarnas och de anställdas konsumtion.

Från den ryska femårsplanen skiljer sig fyraårsplanen genom att den i allmänhet förutsätter företagarnas åtminstone formellt fria medverkan, medan femårsplanen är en rent statlig åtgärd. Som alltid i Tyskland är begreppet frivillighet väl en smula relativt, då det ej är svårt att ernå en »frivillig» medverkan, om vid behov tvångsåtgärder kunna tillgripas. Skillnaden i jämförelse med de konjunkturförbättrande åtgärder, som vidtagits t. ex. i Sverige, är att man ej nöjer sig med åtgärder, som medföra en mera allmän stegring av efterfrågan å konsumtions- och kapitalvaror, utan direkt sluter kontrakt med företagarna för att förmå dessa att företaga investeringar. Härigenom får man en säkrare garanti för att de önskade investeringarna komma till stånd, än om man blott kan hoppas, att de företagare, som se efterfrågan å sina produkter ökas, skola utbygga sin produktionskapacitet. Att dessa förhoppningar kunna slå slint, visa erfaren-

heterna från Förenta staterna och Frankrike. I motsats till dessa länder kan man alltså i Tyskland tala om en verklig »planhushållning» i den meningen, att staten gör upp bestämda planer för huru näringslivet skall utveckla sig under de närmaste åren.

* * *

Tack vare fyraårsplanen är Tysklands ekonomiska struktur just nu underkastad en förvandling, vars styrka man ofta underskattar. Man kan säga, att tack vare denna det socialistiska eller rättare sagt statskapitalistiska draget i nationalsocialismen träder fram. Som bekant är själva programmet av år 1920 utpräglat socialistiskt med krav på förstatligande av t. ex. alla förtrustade företag. När det gällde att vinna de borgerliga samhällsklasserna för nationalsocialismen, sköts dock socialiseringskravet i bakgrunden. I än högre grad blev givetvis detta fallet, när man sökte ekonomisk hjälp hos storindustrin. Första tiden av den nationalsocialistiska regimen kännetecknades också snarast av en reaktion mot de i och för sig föga betydande landvinningar, socialismen gjort under republikens tid. Sålunda undanträngdes kooperationen till förmån för den enskilda handeln, och staten avvecklade vissa engagement inom bankväsendet, som man måst åtaga sig under depressionen.

Denna period är nu över. Visserligen respekterar man formellt den enskilda äganderätten, men denna har i stor utsträckning förlorat sitt reella innehåll. Alla ekonomiska rättigheter, som strida mot statens strävan att för sina ändamål koncentrera och till det yttersta intensifiera landets hela produktionskraft, skjutas åt sidan. Ägaren av t. ex. en fabrik är snart ej mer än dennes förvaltare. Staten bestämmer mer och mer vad han skall producera och investera, vad han skall betala för sin arbetskraft och sina råvaror samt vad han skall taga i betalning för sina produkter. Han får ej längre fritt anställa och avskeda arbetskraft, och sköter han ej sin fabrik på ett tillfredsställande sätt, kan staten beröva honom rätten att förvalta denna. Inom aktiebolagen har den tekniska ledningen fått ökad makt på aktieägarnas bekostnad och står lika mycket i statens som i de förras tjänst. Endast om man gjort stora utbetalningar till sociala ändamål, får man utdela mer än sex procent. Statens kontroll är dock ej lika sträng inom alla industrier. De som äro av betydelse för upprustningen, gynnas i jämförelse med de övriga i fråga om tillgång till råvaror och arbetskraft, rätt att göra investeringar etc. men äro å andra sidan strängast kontrollerade. Arbetaren är lika bunden. Hans lön är liten och han saknar rätt till löneaktioner. I stället är den säker, då staten garanterar honom tillgång till arbete. »Alla medborgares rätt till arbete» är ett av de vanligaste slagorden, ehuru det givetvis ej har tillämpning på judarna. Så till vida är arbetarens ställning dock osäker, som han mot sin vilja måste ändra sysselsättning, om staten skulle anse en omläggning av produktionen önskvärd. Lantbrukaren har, om han sitter på en »Erbhof», säkerhet för att

ej behöva sälja gården på grund av skuld, och staten garanterar honom avsättning av hans produkter och den nödvändiga arbetskraften, bl. a. genom att taga militären och den kvinnliga arbetstjänsten i anspråk. Men bestämmelserna om vad han skall producera och huru mycket han får behålla av sina produkter skärpas alltmer.

»Gemeinnutz geht vor Eigennutz» är alltså ej blott en tom formel, fast de gamla socialisterna säkert önska, att folket haft större möjlighet att påverka bestämmandet av vad som bör förstås med »Gemeinnutz». Att den nationalsocialistiska ungdomen är starkt socialistiskt inställd är höjt över allt tvivel. Arbetstjänsten t. ex. representerar en kollektiv insats för att lösa allmännyttiga uppgifter. Det sublimes förakt, varmed den akademiska ungdomen talar om privatkapitalism, enskild företagsamhet etc. hör man ej ofta maken till i Sverige. Mer än av dylika slagord imponeras utlänningen av den ökade förståelsen mellan samhällsklasserna, av penningens minskade betydelse som värdemätare på människan samt av det goda humör, varmed man finner sig i alla uppoffringar. Han kan blott önska, att det starka redskap, som nu smides samman av det tyska folket och det tyska näringslivet, kommer att användas i något mer än den trånga nationalismens tjänst.